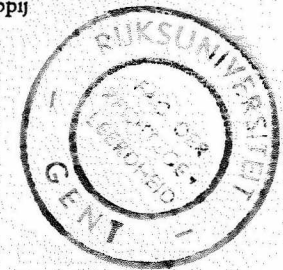

Vlaanderens culturele ontwikkeling
(1870-1970)

door

THEO LUYKX
ondervoorzitter van de Maatschappij

Rijksuniversiteit Gent
Seminarie voor Hedendaagse Ontwikkeling
van de Binnen- en Buitenlandse Politiek
Universiteitsstraat 8
9000 GENT

Overdruk uit
HANDELINGEN XXIV (1970 – Deel I)
der Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor
Taal- en Letterkunde en Geschiedenis

Vlaanderens culturele ontwikkeling (1870-1970)

door

THEO LUYKX

ondervoorzitter van de Maatschappij

Sedert de oprichting van de „Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde”¹, waarvan wij vandaag het honderd-jarig bestaan herdenken, legde Vlaanderen een moeizame, maar alleszins opgaande weg af naar kulturele ontplooiing. Het is onze bedoeling de belangrijkste ontwikkelingsfazen van deze kulturele opgang in 't kort te schetsen. Deze opgang was voor een groot deel gebonden aan de erkenning van onze taal in de Belgische staat en nam daardoor ook gedeeltelijk het karakter aan van een ontvoogdingstrijd, die zonder twijfel in de eerste plaats gedreven werd door een innerlijke bewustwording van de Vlaamse taal- en kultuurgemeenschap, maar anderzijds toch ook door Vlaanderens politieke vertegenwoordigers in de realiteit moest worden omgezet.

Men kan de Vlaamse taal- en kultuurstrijd wellicht best in drie fazen indelen, die voor een groot deel ook samenvallen met de grote perioden van de Belgische politieke geschiedenis. Het tijdperk van de cijnskiezers (1831-1893) valt grotendeels samen met de strijd van de Vlamingen voor de erkenning van het Nederlands in Vlaanderen „naast het Frans”. Tijdens de periode van ons algemeen meervoudig stemrecht, als ook de kleine Vlaamse kiezer grotere invloed krijgt op 's lands beleid, hebben de Vlamingen met succes de gelijkstelling van hun taal met het Frans in gans België kunnen afdwingen en kwam aldus een einde aan de officiële Franse ééntaligheid van ons land. In de derde fase van ons algemeen enkelvoudig stemrecht, die aanving na de Eerste Wereldoorlog, streefde en streeft Vlaanderen nog steeds voor de uitbouw van een homogene Nederlandse kultuurgemeenschap binnen Vlaanderens vastgelegde grenzen.

1. De afdeling „Geschiedenis” van de Maatschappij kwam slechts tot stand in 1923, wat toen aanleiding gaf tot de naamverandering „Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis”.

1. De strijd voor de erkenning van het Vlaams naast het Frans in „Vlaanderen”

Toen in de aanvang van 1870 onze Maatschappij tot stand kwam met als doel „de wetenschappelijke studie der moedertaal in Zuid-Nederland te bevorderen”, bezat deze „moedertaal” niet eens een wettelijk bestaan in België. Immers door de wet van 19 september 1831², aangevuld door deze van 28 februari 1845, werd alleen de Franse versie van de Belgische wetten als de officiële aangezien.

Deze miskennis van het Nederlands, dat in verschillende dialectvormen toch door een meerderheid van de Belgen werd gesproken, gaf op dat ogenblik slechts aanstoot aan een zeer beperkt aantal bewuste Vlamingen. België was in 1870 inderdaad, zowel op economisch als op politiek gebied, in handen van enkele tienduizenden cijnskiezers, die het zg. „wettelijke land” samenstelden. Deze rijke cijnskiezers behoorden in Vlaanderen haast uitsluitend tot de verfranse bourgeoisie, die reeds sedert het Ancien Regime de Franse kultuurtaal had aangewend en zich daardoor ook op sociaal vlak had gedifferentieerd van de Vlaamse volksmassa. Rond 1870 vormde deze franstalige minderheid in Vlaanderen zeker geen groter procent dan ten tijde van onze laatste talentelling van 1947, die uitwees dat er 2,5 % meestal Franssprekenden bestaan in Vlaanderen tegen 1,6 % meestal Vlaamssprekenden in Wallonië. Vóór onze eerste grondwetsherziening in 1893 was echter de kwalitatieve betekenis van deze Franssprekende cijnskiezers in Vlaanderen van een ontzaglijk grotere betekenis dan nu. Tot 1893 vormde zij het zg. „wettelijke land” in Vlaanderen en kon er aldus voor instaan dat in België de Franse kultuurtaal als enige officiële taal werd gebruikt. Bij het beoordelen van deze toestand moet men er trouwens aan denken dat het met de gesproken taal in Vlaanderen toen maar armzalig was gesteld. De eenheid van spelling van onze taal met Nederland was door de inspanningen van Jan-Frans Willems in 1844 en deze van de Nederlandse Congressen in 1864 wel bewaard gebleven, maar overal in Vlaanderen werden uitsluitend dialecten gesproken, die vanzelfsprekend geen tegengewicht konden vormen voor de Franse kultuurtaal, die door de bourgeoisie in Vlaanderen werd gesproken en aan haar kinderen werd overgeleverd.

En toch was in 1870 door de taal-flaminganten al heel wat ondernomen ten bate van het Nederlands in Vlaanderen. Aanvan-

2. Deze wetten betreffende de bekrachtiging en de uitvaardiging der Belgische wetten lieten enkel toe dat de officiële Franse tekst der wetten gepaard zou gaan met „une traduction flamande”. Art. 2 van de wet van 19 september 1831 zegde uitdrukkelijk: „le texte français demeurant néanmoins le seul officiel”.

kelijk gaf deze beweging van literatoren en filologen het officiële franstalige België geen aanstoot, omdat zij er aanvankelijk niet aan dachten de officiële Franse ééntaligheid van België aan te vallen en enkel een plaats vroegen voor het Vlaams naast het Frans in Vlaanderen.

Sedert de regering van Pieter de Decker (1855-1857) evolueerde echter het Vlaamse taalprobleem geleidelijk van het rein-litteraire vlak naar het politieke, inzonderheid na de afwijzing van de gematigde stellingen van de zg. Grievencommissie door de regering-Rogier in 1859³. Duidelijke uitingen van de wil der Vlamingen om ook op politiek terrein te gaan ageren waren o.m. de stichting in maart-april 1861 van de „Nederduytsche Bond” te Antwerpen en van het „Vlaamsch Verbond” in mei 1861 te Gent, die bij de verkiezingen steun verleenden aan Vlaamsgezinde kandidaten. De stichting van de Meetingpartij te Antwerpen in 1862 was ongetwijfeld aan plaatselijke toestanden te wijten, doch de deelneming van de „Nederduytsche Bond” aan de meetingbeweging heeft haar een Vlaamse tint gegeven, die zich spoedig op parlementair vlak openbaarde: Jan de Laet legde op 12 november 1863 als eerste Vlaamse volksvertegenwoordiger de grondwettelijke eed af in het Nederlands: het was de eerste maal dat onze taal weerklonk in het Belgisch parlement.

Het jaar van de stichting van onze Maatschappij viel samen met een zeer gewichtige gebeurtenis op internationaal vlak. In 1870-1871 werd het regime van Napoleon III in Frankrijk ten val gebracht. Evenals de Franse Februari-omwenteling van 1848 de eerste officiële toenadering tussen België en Nederland had tot stand gebracht, was het expansionistische Napoleon-regime zeer bevorderlijk geweest voor de Belgisch-Nederlandse betrekkingen. Het had vooral Vlaanderen aangezet om zich van de Franse kultuur te distancieren om zodoende aan Napoleon III's expansiepolitiek, die op zijn zg. nationaliteitenbeginsel berustte, te ontsnappen. In 1870-71 werd niet alleen een einde gesteld aan deze Franse bedreiging, maar kreeg ook Frankrijks prestige een zware deuk. Het volstaat de reacties te lezen van de Brusselse franstalige historicus Léon Vanderkindere om hiervan overtuigd te worden: volgens hem was het aan Vlaanderen te danken dat België niet

3. Na de val van de regering-De Decker in 1857 was de Grievencommissie verplicht haar verslag op eigen kosten uit te geven onder de titel *Vlaamsche Commissie. Instelling, Beraedslagingen, Verslag, Officieele Oorkonden. Onder toezigt van leden der Commissie uitgegeven.* (Brussel, 1859). De nieuwe regeringsleider Charles Rogier deed in 1859 zijn tegenverslag drukken op 's lands kosten in de *Documents Parlementaires, Chambre des Représentants*, zitting 1858-1859, dl. III, nr. 123.

in Frankrijks ondergang werd meegesleurd⁴. Vooral een aantal gerechtelijke dwalingen⁵, maar ook Frankrijks nederlaag te Sedan hebben de gewillige aanvaarding van de eerste Vlaamse taalwetten mogelijk gemaakt.

Het is inderdaad opvallend dat de eerste Vlaamse taalwetten – deze van 1873 op het strafrecht, van 1878 op het bestuur en van 1883 op het officieel middelbaar onderwijs – door zulke grote meerderheid in de beide Belgische kamers werden aanvaard⁶. Wij mogen echter niet vergeten dat deze eerste taalwetten niet raakten aan de officiële Franse ééntaligheid van België en dat zij slechts een gebrekkige erkenning van het Nederlands naast het Frans in Vlaanderen inhielden. De wet van 1873 werd daarbij ontkracht doordat zij niet van toepassing was op de beroepshoven van Brussel en Luik, waar ook Vlaamse betichten moesten terecht staan; de wet van 1878 op het taalgebruik in bestuurszaken was niet van toepassing op provincie en gemeenten; de wet van 1883, die slechts gedeeltelijk het officieel middelbaar onderwijs vernederlandsde, was niet van toepassing op de vrije colleges in Vlaanderen.

Belangrijker dan deze krepele taalwetten was dan ook dat de Vlaamse kultuurbeweging na 1870 steeds aan diepgang won. Van zuivere taalbeweging verbreedde zij zich geleidelijk tot een beweging voor de verheffing van de ganse volkskultuur. Peter Benoit werd de enthousiaste vernieuwer van het Vlaams muziekleven; in 1873 werd door de oprichting van de „Vlaamse Conferentie der Balie” te Gent⁷ een eerste bres geslagen in de tot nogtoe hermetisch gesloten rechtswereld. In 1875 werd, na de liberale koers-

4. „Sommes-nous condamnés à suivre toujours la France, à tourner le dos à l'avenir? Hélas! je le craindrais fort, si je ne me souvenais qu'il se cache encore quelque part, rendue méconnaissable par ses souffrances, une victime qui, jusqu'à ce jour, n'a pu ni vivre, ni mourir, j'entends notre population flamande”. – L. Vanderkindere: *La Belgique de 1870 et le parti flamand*, in: *Revue de Belgique*, 15 december 1870, p. 261. – „Ce n'est plus de Paris, c'est des pays germaniques que vient la véritable civilisation; l'Angleterre, les Etats-Unis, l'Allemagne marchent, depuis longtemps, à la tête de l'humanité... Persister à la (France) suivre, comme nous n'avons cessé de le faire, c'est un véritable suicide moral” (Ibidem, p. 271). Het pleidooi van de auteur voor de aansluiting van Vlaanderen bij het ontwakende Duitsland laten wij voor zijn rekening.

5. Wij denken aan de zaak-Coucke en Goethals (1860-1862), de zaak-Karsman (1863) en de zaak-Schoep (1872-1873).

6. De wet op het Strafrecht (17 augustus 1873) werd in de Kamer aanvaard met 92 stemmen tegen 3 bij 2 onthoudingen en de Senaat hechtte er eenparig zijn goedkeuring aan. De wet op het gebruik van het Nederlands in Bestuurszaken (22 mei 1878) werd eenparig in de Kamer en in de Senaat aanvaard. De derde taalwet op de gedeeltelijke vernederlandsing van het officieel middelbaar onderwijs (5 juni 1883) werd in de Kamer aanvaard met 94 stemmen tegen 2 en in de Senaat met 49 stemmen tegen 2 bij 9 onthoudingen.

7. Het voorbeeld van Gent werd nagevolgd te Antwerpen in 1885 en te Brussel in 1891.

wijziging van het reeds agerende Willemsfonds, het Davidsfonds als tweede kultuurorganisatie in Vlaanderen gesticht, terwijl op hetzelfde ogenblik de Westvlaamse school met Verriest en Rodenbach de Vlaamse jeugd begon te winnen voor de herleving van de eigen Vlaamse tradities. In 1886 werd eindelijk door de regering-Beernaert de „Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde” opgericht.

De regering van August Beernaert (1884-1894), die een einde zal stellen aan de periode van de cijnskiezers in België, valt ongetwijfeld samen met een belangrijke faze uit de Vlaamse kultuurstrijd. Niet alleen werd tijdens zijn regering door de wet van 8 juli 1886 de genoemde Vlaamse Academie opgericht, die aan een oude verzuchting van de Vlamingen voldeed, doch ook op het gebied van het onderwijs en de rechtsbedeling in Vlaanderen werden belangrijke veroveringen geboekt. De nieuwe organieke wet op het hoger onderwijs van 10 april 1890 betekende ongetwijfeld een vooruitgang voor het Nederlands als onderwijstaal in Vlaanderen. De Vlaamse Hogere Normaalschool, opgericht door de derde taalwet van 1883, werd opgenomen in de schoot van de Faculteit van Wijsbegeerte en Letteren van de Rijksuniversiteit. Dezelfde wet legde aan de titularissen van een aantal functies in Vlaanderen de verplichting op het Nederlands machtig te zijn, nl. aan de rechters, de notarissen en de atheneumleraars in de geschiedenis, de aardrijkskunde en de germaanse talen. Door deze wet werd ook een begin gemaakt met de eerste Nederlandse leergang aan de twee Rijksuniversiteiten: zowel te Gent als te Luik werd een Nederlandse cursus in Strafvordering opgericht⁸. Ook het taalgebruik voor de beroepshoven van Luik en Brussel werd geregeld door de taalwet van 4 september 1891, zodat voortaan aldaar de Vlaamse betichte ook een rechtsbedeling in het Nederlands kon bekomen⁹.

August Beernaert was het type van de verfranste Vlaming uit de hogere standen, maar die zowel op sociaal vlak als op Vlaams gebied de emancipatie van de kleine man genegen was. Toen hij op 17 november 1897 als stichter van de Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde werd gehuldigd, zegde hij in zijn dankwoord o.m.: „Ik ben Vlaming en van Vlaamsche oorsprong... Toen ik mijn studiën deed, was de Vlaamsche taal nog miskend en versmaad; 't was ons verboden ze te spreken, en zoo komt het, dat ik ze niet volkomen machtig ben die schoone taal... Gedurende

8. Het Nederlandstalig onderwijs aan de Gentse Rijksuniversiteit beperkte zich tot dan toe tot een vrije cursus in de Plantenkunde, gedoceerd door Mac Leod.

9. Cfr. R. Victor: *Een eeuw Vlaamsch Rechtsleven, Antwerpen, 1935*.

de jaren dat ik ... 't roer van 's lands zaken in handen had, deed ik voor Vlaanderens taal al wat in mijn macht lag."¹⁰

Het mag Beernaert ook als een verdienste worden aangerekend dat hij, in tegenstelling met zoveel andere verfranste Vlamingen, een meegaande houding aannam bij de eerste grondwetsherziening van 1893, die voor de Vlaamse emancipatie van zulk groot belang was.

2. De strijd voor de erkenning van het Nederlands als officiële taal in „België” naast het Frans

De eerste grondwetsherziening, die in 1893 een uitbreiding van het actief kiesrecht meebracht, was ongetwijfeld in de eerste plaats het werk van sociaal-progressistische elementen: de liberaal-progressisten en sociaal-katholieken in het parlement en de socialistische drukkingsgroep buiten het parlement. Zoals tal van bewuste Vlamingen reeds bij voorbaat hadden voorzien kwam zij echter ook ten goede aan de Vlaamse kultuurbeweging, die steeds met sociale aspiraties was verweven: zij wilde immers van meetaf aan de kleine man in Vlaanderen ontvoogden tegenover een dominerende Franse minderheid, die in de periode van de cijnskiezers het politieke heft in handen had¹¹. Door deze eerste grondwetsherziening werd aan de oude cijns- en capaciteitskiezers wel een tweede of zelfs derde stem verleend, doch ook de gewone man in Vlaanderen beschikte voortaan vanaf zijn 25e jaar over een stem. De periode van het „wettelijke land”, dat vóór 1893 in Vlaanderen grotendeels samenviel met zijn verfranste adel en bourgeoisie, behoorde nu definitief tot het verleden.

Samen met de verruiming van het kiesrecht breekt na 1893 een periode aan van een verruimd kultuurflamingantisme, dat de Vlaamse volksgemeenschap op alle terreinen van het geestesleven, ook dit van de wetenschappen, met inbegrip van de economische en technische wetenschappen, tot op het niveau van de andere Europese kultuurvolkeren wil verheffen. Het woord van August Vermeulen in dit verband is ons allen bekend: „om iets te zijn

10. Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde: *Hulde aan de Heer August Beernaert* (Gent, 1897), pp. 35-36.

11. Jan de Laet en de Vlaamse Meetingpartij kwamen ca. 1860 reeds uit voor een uitbreiding van het kiesrecht. De Vlaamsgezinde Waal Lucien Jottrand schreef in 1865 dat de Vlamingen het algemeen stemrecht op hun programma moesten nemen om aldus de realisatie van hun rechtseisen mogelijk te maken, terwijl ook de franssprekende Vlaming E. De Laveleye reeds in 1871 voorzag dat de Vlaamse Beweging slechts haar werkelijke ontwikkeling zou kennen na de uitbreiding van het kiesrecht. — Cfr. L. Jottrand: *La Question flamande*, Brussel, 1865; E. De Laveleye: *Encore la question flamande*, in: *Revue de Belgique*, 15 april 1871.

moeten wij Vlamingen zijn. — Wij willen Vlamingen zijn om Europeërs te worden”¹². De literaire vernieuwing kwam aan het woord in het door Vermeulen in 1893 gesticht tijdschrift „Van nu en straks”. Op het gebied van de Vlaamse rechtswetenschap werd pionierswerk verricht door Julius Obrie en Bellefroid¹³. Op het gebied van de historische wetenschap werden voor het eerst door Paul Fredericq belangrijke kritische werken in het Nederlands geschreven¹⁴. Julius Mac Leod maakte het de Vlamingen duidelijk dat zij zich ook op het gebied van de exacte wetenschappen moesten opwerken. Op zijn initiatief had in 1897 het eerste Vlaams Natuur- en Geneeskundig Congres plaats. Als bekroning van deze wetenschappelijke beweging in Vlaanderen greep te Antwerpen van 17 tot 19 september 1910 een eerste congres plaats van alle bestaande wetenschappelijke Vlaamse verenigingen.

Bij de verruiming van de Vlaamse kultuurbeweging moet een zeer bijzondere plaats worden toegekend aan Lodewijk De Raet, die ter aanvulling van de stellingen van Mac Leod, niet alleen de wetenschapsbeoefening in eigen taal, maar ook de beheersing van de economisch-technische problemen als een deel van Vlaanderens kultuurstrijd aanzag. Volgens De Raet was het toenmalig economisch overwicht van Wallonië, dat veel meer dan Vlaanderen van de 19e-eeuwse industriële omwenteling had geprofiteerd, mede oorzaak van Vlaanderens kulturele achterstand. Evenals voor Mac Leod was het verwerven van een Vlaamse Hogeschool de sluitsteen van de Vlaamse Beweging, evenwel met dit verschil dat De Raet de vernederlandsing van de Hogere Technische Ingenieursscholen te Gent van meetaf noodzakelijk achtte, omdat zij de technische en materiële, en daardoor ook de kulturele opgang van Vlaanderen conditioneerden¹⁵. Reeds vóór de Eerste Wereldoorlog brak onder zijn impuls de economische richting door in de Vlaamse Beweging. Zij kreeg haar eerste nog zwakke uiting in de stichting in 1908 van het „Vlaamsch Handelsverbond”, waarin de jonge Lieven Gevaert reeds een rol speelde en dat na de Eerste Wereldoorlog

12. Dit is de slotzin van Vermeulens studie „*Vlaamse en Europese Beweging*”, geschreven in 1900 en opgenomen in zijn „*Verzameld Werk*”, dl. II, pp. 157-170.

13. J. H. P. Bellefroid: *Wetboeken en Rechtstaal. Opstellen van wijlen ...*, verzameld en ingeleid door René Victor, Brugge, 1962; Julius Obrie: *De Nederlandse Rechtstaal en andere opstellen van ...*, verzameld en ingeleid door René Victor, Brugge, 1966.

14. Wij denken aan zijn studies over de inquisitie in de Nederlanden, die tussen 1889 en 1897 verschenen en die later gevolgd werden door zijn studie over de Nederlandse politieke pamfletten uit de 16e eeuw (1907) en zijn „*Schets eener geschiedenis van de Vlaamse Beweging*” (3 dln, 1906-1909).

15. Cfr. L. De Raet: *Over Vlaamse Volkskracht. De Verulaamsching der Hoogeschool van Gent*, Brussel, 1906; *Over Vlaamse Volkskracht. Vlaanderens cultuurwaarden*, Brussel, 1913.

zal opgevolgd worden door het „Vlaams Economisch Verbond”, dan onder het voorzitterschap van Lieven Gevaert.

Een zeer belangrijk resultaat, dat de kultuurflaminganten van vóór de Eerste Wereldoorlog bereikten, was de theoretische beslechting van het probleem van de Algemene Beschaafde Omgangstaal in Vlaanderen. Hierbij heeft de Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde onder de stuwing van Vercouillie en De Vreese een belangrijke rol gespeeld. Ook onze kultuurfondsen, het Willemfonds en het Davidsfonds, waren hierbij zeer bedrijvig, naast de pionier van het A.B.N., E. Verachterd, die in 1911 het eerste leerboek voor beschaafd Nederlands in Vlaanderen liet verschijnen. In 1913 werd door Oscar De Gruyter de „Vereniging tot bevordering van de beschaafde Nederlandse uitspraak” gesticht, die sedertdien onverdroten geijverd heeft voor de algemene Nederlandse kultuurtaal in Vlaanderen. Het was immers voor de Vlaamse kultuurgemeenschap werkelijk hinderlijk dat de Franssprekenden in België het Nederlands der Vlamingen zeer lang hebben aangezien als een verzameling van dialecten, die op dezelfde lijn als de Waalse dialecten moesten behandeld worden. Als August Beernaert op 20 december 1887 in de Kamer ¹⁶ er de aandacht op vestigde dat de officieren in Vlaamse legergarnizoenen toch elementen van het Nederlands moesten bezitten, antwoordde de Waal Warnant dat in dit geval ook de kennis van het „Waals” van deze officieren moest geëist worden. Deze gelijkstelling van de Waalse dialecten met het gesproken Nederlands in Vlaanderen heeft bij tal van Franssprekenden stand gehouden tot in onze 20e eeuw. Nog in 1923 bekampte de Waal Destrée de vernederlandsing van de Gentse Rijksuniversiteit met volgend argument: „une grande majorité de nos concitoyens parlent des patois et des dialectes. Entre tous ces gens, séparés... par leurs idiomes maternels, il faut une communication: cette communication se fait par la langue de culture... le Français” ¹⁷.

Tijdens de periode van het algemeen meervoudig stemrecht, ingeluid door de eerste grondwetsherziening van 1893, heeft Vlaanderen, zoals wij boven reeds zegden, de wettelijke gelijkstelling van het Nederlands met het Frans in België kunnen afdwingen. Op het eerste gezicht is het opvallend dat Vlaanderen voor het bekomen van deze zg. „Gelijkheidswet” in 1898 zulke harde strijd heeft moeten leveren, waar de eerste taalwetten zonder

ernstige moeilijkheden werden bekomen. Dit verschijnsel wordt echter zeer begrijpelijk als wij eraan denken dat de Gelijkheidswet definitief een einde stelde aan de officiële Frans eentaligheid van België, die in de periode van de cijnskiesers had bestaan. Na de grondwetsherziening hadden tal van Vlaamse parlementairen, onder de druk van de Vlaamse kiezersmassa, de belofte afgelegd dat zij in het parlement ook Nederlands zouden spreken. Tijdens de periode van het cijnskiesrecht was dit slechts eenmaal gebeurd en wel op 27 november 1888 door de flamingant Edward Coremans. Sedert 1894 viel dit heel wat meer voor, doch dit schiep voor de Nederlands-onkundigen grote moeilijkheden, omdat de koptelefoon nog niet was ingeschakeld. Het voorstel van de radikaal Lorand, dat voortaan nog alleen de toelating zou gegeven worden om Nederlands te spreken, als uitgemaakt was dat de Vlaamse spreker moeilijk het Frans kon hanteren, viel vanzelfsprekend bij de Vlamingen niet in goede aarde. Zij wilden integendeel een officiële gelijkberechtiging van het Nederlands in België naast het Frans afdwingen. Het zou ons hier te ver voeren de lange parlementaire lijdensweg te volgen van het voorstel De Vriendt-Coremans, dat reeds in maart 1895 werd neergelegd en na harde strijd slechts op 18 april 1898 uitliep op de uitvaardiging van deze „gelijkheidswet”. Deze lange strijd voor de erkenning van het Nederlands als officiële taal in België naast het Frans heeft ongetwijfeld op de bewustwording van de Vlaamse massa een zeer heilzame invloed uitgeoefend. Na de aanvaarding van de wet in het parlement luidde de Halletoren van Brugge de triomfklok, terwijl in verschillende Vlaamse steden feestelijke optochten werden georganiseerd ¹⁸.

Eenzelfde lange lijdensweg werd beschoren aan het voorstel Coremans, dat de derde taalwet van 1883, die het officieel middelbaar onderwijs gedeeltelijk vernederlandsde, toepasselijk wilde maken op het vrij of bijzonder middelbaar onderwijs. Dit voorstel, ingediend in augustus 1901, geraakte slechts in december 1905 voor de Middenafdeling van de Kamer. Nog vooraleer het in de openbare zitting van de Kamer in behandeling werd genomen, publiceerde het Belgisch episcopaat zijn „Instructions collectives” ¹⁹, waarin wel beloofd werd dat aan het onderwijs van het

16. *Parlementaire Handelingen*. Kamer van Volksvertegenwoordigers, 1887-1888, p. 298.

17. *Parlementaire Handelingen*. Kamer van Volksvertegenwoordigers, 1922-23, p. 1923.

18. *De Gelijkheidswet van 18 april 1898 en de vernederlandsing van onze wetgeving. Redevoeringen uitgesproken op de plechtige herdenkingszitting op 17 oktober 1959*. Uitg. van de Kon. Vl. Acad. voor Wet. Lett. Schone Kunsten van België, Brussel, 1959; M. De Vroede: *Juliaan de Vriendt in de Politiek en de Vlaamse Beweging (1889-1900)*, Antwerpen, 1960.

19. Zie de volledige tekst van de „Instructions collectives” bij: K. Van Isacker: *Herderlijke brieven over politiek, 1830-1966* (Antwerpen, 1969), pp. 72-83.

Nederlands in de colleges een ruimere plaats zou geschonken worden, maar de Franse kultuurtaal als de voertaal in dit onderwijs werd behouden. Edward Coremans, die op 2 november 1909 overleed, heeft de aanvaarding van zijn wetsvoorstel niet meer mogen beleven; het werd na zijn overlijden vervangen door het voorstel-Franck-Segers, dat het voorstel-Coremans in erge mate afzwakte en eindelijk op 15 mei 1910 als wet in het Belgisch Staatsblad verscheen²⁰.

Een verzuchting, die de kultuurflaminganten van vóór de Eerste Wereldoorlog niet konden verwezenlijken, was de vervlaamsing van het hoger onderwijs. Reeds tijdens de strijd voor de Gelijheidswet was in 1896 onder het voorzitterschap van Max Rooses de Eerste Hogeschoolcommissie tot stand gekomen, die op tekst van Julius Mac Leod in 1897 haar verslag indiende. Deze Eerste Hogeschoolcommissie wilde de Technische Hogere Ingenieurscholen nog buiten beschouwing laten. Het is bekend dat, vooral onder de invloed van Lodewijk De Raet, in 1907 de Tweede Hogeschoolcommissie tot stand kwam, die de vernederlandsing van de gehele Gentse universiteit, met inbegrip van de Speciale Scholen, op haar programma schreef. Evenals de strijd voor de Gelijheidswet heeft ook de streving naar een Vlaamse hogeschool een algemeen Vlaams enthousiasme kunnen wekken, dat over de partijtengstellingen heen reikte. Het optreden van de zg. „drie kraaiende hanen” – Frans van Cauwelaert, Camille Huysmans en Louis Franck – blijft voor het nageslacht een lichtend voorbeeld.

Vóór de Eerste Wereldoorlog hebben zij echter de taaië weerstand, zowel van de Belgische politici als van het Belgisch episcopaat, inzonderheid van kardinaal Mercier, niet kunnen overwinnen. De spijtige zinsnede uit de reeds genoemde „Instructions collectives” van september 1906 is ons allen bekend: „Les Flamands qui voudraient flandriciser une université, n'ont pas assez réfléchi au rôle supérieur auquel doit prétendre une université. Si leurs revendications étaient accueillies, la race flamande serait du coup réduite à des conditions d'infériorité dans la concurrence universelle... Les raisons qui nous font repousser l'idée d'une université flamande en Belgique, nous engagent aussi à nous opposer à l'introduction du flamand comme langue unique ou principale dans l'enseignement des humanités”. Het moet hier onderstreept worden dat, tegenover deze afwijzende houding van het episcopaat, Vlaamse katholieken zoals Frans Van Cauwelaert, Lodewijk Dosfel en Dr. Van de Perre ongestoord hun idealistische strijd

20. Zie hiervoor de uitvoerige behandeling bij: H. J. Elias: *Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte* (4 dln, Antwerpen, 1963-1965), dl. IV, pp. 169-196.

voor de uitbouw van de Vlaamse kultuurgemeenschap, waarvan de universiteit een belangrijke sluitsteen was, hebben voortgezet²¹.

In 1911 werd het wetsvoorstel-Franck-Van Cauwelaert voor een geleidelijke vernederlandsing van de Gentse Rijksuniversiteit ter Kamer neergelegd. Ingevolge verdragingsmanoeuvres was het echter in de plenaire zitting van de Kamer nog niet in bespreking genomen, toen de Eerste Wereldoorlog uitbrak. Bij de aanvang van het academiejaar 1916-1917, de datum waarop, naar art. 2 van het wetsvoorstel-Franck-Van Cauwelaert, de geleidelijke vernederlandsing van Gent een aanvang had moeten nemen, werd door de Vlaamse Activisten, met de hulp van de Duitse gouverneur-generaal von Bissing, de Franse universiteit te Gent totaal vernederlandst, doch dit wederrechtelijk optreden zal achteraf de realisatie van een Nederlandse universiteit in de Belgische staat nog aanzienlijk vertragen. Ook de Wet van 2 juli 1913 op het leger, die vóór de Eerste Oorlog in voege kwam, kon de Vlamingen niet voldoen. Wel werden voortaan de officieren verplicht de opleiding van de Vlaamse rekruten in het Nederlands te verstrekken, doch de bevelen zouden, zoals voorheen, uitsluitend in het Frans worden gegeven. Dit feit lag voor een groot deel aan de grondslag van het ontstaan van de Frontbeweging in het Belgisch leger achter de IJzer, dat voor ca. 80 % uit Vlamingen bestond.

De vijfde organieke wet op het lager onderwijs, die op 19 mei 1914, dus vlak vóór het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog van kracht werd, was niet alleen uiterst belangrijk omdat zij de leerplicht tot 12 jaar instelde en aldus het zeer verspreide analfabetisme in Vlaanderen bestreed, maar ook wegens de houding van enkele bewuste Vlamingen tijdens de parlementaire behandeling van dit wetsontwerp. Voor de eerste maal in onze geschiedenis werd in het amendement Van Cauwelaert-Franck-Huysmans, het principe van de „territorialiteit” in het onderwijs vooropgezet. Zij stelden voor dat in Vlaanderen het lager onderwijs uitsluitend in het Nederlands en in Wallonië uitsluitend in het Frans zou gegeven worden, terwijl alleen te Brussel en op de taalgrens het principe van de „moedertaal” zou behouden blijven. Dit „territorialiteitsprincipe” (*cujus regio, illius et lingua*) heeft, evenmin als de strijd voor een Vlaamse hogeschool, kunnen zegevieren vóór

21. Zie hiervoor: F. Van Cauwelaert: *Universiteit en Volksleven*, Gent, 1910; A. Van de Perre: *Waarom vragen wij, Katholieken, de vervlaamsching van de Gentse Hoogeschool?*, in: *Dietsche Warande en Belfort*, jg. 1912, pp. 358-363.

de Eerste Wereldoorlog. Het zal echter na de oorlog opnieuw door de bewuste Vlamingen worden opgenomen en na een lange strijd het pleit ook winnen.

3. *Vlaanderens strijd voor taalhomogeniteit en kulturele autonomie*

De oude leuze „In Vlaanderen Vlaams”, die in feite de overwinning van het territorialiteitsbeginsel postuleert, werd pas geleidelijk in de werkelijkheid omgezet na de Eerste Wereldoorlog en maakt nog steeds het voorwerp uit van Vlaanderens kultuurstrijd. Het is geen louter toeval dat deze strijd voor een algehele taal- en kultuurintegriteit slechts voor goed een aanvang nam, nadat de Vlaamse meerderheid in België door de invoering van het algemeen enkelvoudig stemrecht eindelijk ook een werkelijkheid werd.

Onmiddellijk na de Eerste Wereldoorlog werd elk Vlaams initiatief wel tijdelijk lamgelegd, omdat te pas en te onpas, ook tegenover loyale minimalistische Vlamingen, het scheldwoord „flaminboche” naar het hoofd werd geslingerd, als zij maar even aan 's konings belofte van 22 november 1918 in verband met de vernederlandsing van de Gentse Rijksuniversiteit herinnerden. De Vlaamse interpellatie van de drie Vans – Vande Vyvere, Van de Perre en Van Cauwelaert – in mei 1919 legt nu nog een duidelijke getuigenis af van de anti-Vlaamse atmosfeer van de onmiddellijke na-oorlog ²².

Dit alles kon echter niet beletten dat na enig verloop van tijd het Vlaamse kultuurleven terug op dreef kwam. De „Vlaamse Wetenschappelijke Congressen”, die reeds een soliede vooroorlogse traditie bezaten, hernamen voor het eerst te Gent van 18 tot 20 september 1920 en kenden nu voortaan elk jaar een groeiend succes. Op de vierde na-oorlogse „Wetenschappelijke Congressen”, die te Antwerpen van 5 tot 13 augustus 1923 plaatsvonden, werd voor de eerste maal ook een „Congres voor Economische Wetenschappen” ingeschakeld. Hier rijpte de gedachte voor de stichting van een „Vlaams Economisch Verbond”, dat de traditie van het verdwenen vooroorlogs „Vlaams Handelsverbond” op heel wat krachtiger wijze zou voortzetten. Het V.E.V., dat te Gent op 11 april 1926 gesticht werd onder het voorzitterschap van de

22. Deze drie redevoeringen werden samen met een „Oproep tot de Vlamingen” door F. Van Cauwelaert en een „Ordewoord” door Dr. Van de Perre afzonderlijk gepubliceerd onder de titel: *De Vlaamse Interpellatie, 14/15-21/22 mei 1919*, Brussel, N.V. De Standaard, 1919.

Vlaamse industrieel Lieven Gevaert, stelde zich tot doel: „het bevorderen der Vlaamsche economische belangen, alsmede het uitbreiden van het gebruik van de Nederlandsche taal in het zakenleven”. Niet alleen de vernederlandsing van de publieke sector, maar ook deze van het private bedrijfsleven in Vlaanderen zouden nagestreefd worden om aldus een echte taal- en cultuurhomogeniteit in Vlaanderen tot stand te brengen. Het was een zware opdracht, die tot op de huidige dag nog niet volledig werd verwezenlijkt ²³.

De vernederlandsing van het hoger onderwijs in Vlaanderen, inzonderheid van de rijksuniversiteit te Gent, heeft zeer zware inspanningen gevraagd, omdat zij de privileges van de Franstalige bourgeois-minderheid in Vlaanderen aantastte. Paul Hymans, de Brusselse verdediger van deze Franstalige minderheid in Vlaanderen, heeft tijdens de debatten rond de Nolf-Universiteit in 1922-1923, de vernederlandsing van Gent niet alleen „un acte de vandalisme scientifique” genoemd, maar ook een aanslag op de „vrijheid”. Immers, de Vlaamse elite – zo zegt hij – die haar hogere studies in het Frans zal willen vervolgen, zou voortaan verplicht worden zich te verplaatsen naar een andere universiteitsstad. De Brusselse woordvoerder vond het blijkbaar een schending van de vrijheid dat de ontwortelde Vlaming uit Gent zich voortaan 50 km. zou moeten verplaatsen om te Leuven, Brussel of Luik zijn studies in het Frans verder te zetten. Het kwam bij hem niet op dat de Vlaming al sedert een eeuw helemaal in de onmogelijkheid verkeerde om hogere studies in zijn eigen moedertaal te ondernemen; dit had blijkbaar met „vrijheidsschending” geen uitstaans ²⁴.

Het is U bekend dat als resultaat van lange parlementaire besprekingen door de wet van 31 juli 1923 de tweetalige zg. Nolf-universiteit of Nolf-barak uit de bus kwam, die gelukkig 7 jaar later, door de wet van 5 april 1930 geleidelijk totaal vernederlandsd werd.

Het territorialiteitsprincipe in het lager en middelbaar onderwijs zegevierde definitief door de wet van 14 juli 1932, doch deze wet was niet toepasselijk op het hoger onderwijs, zodat te Leuven en Antwerpen Franstalige instellingen voor hoger onderwijs tot na de Tweede Wereldoorlog hebben kunnen standhouden.

23. Cfr. Th. Luyckx-M. Lamberty-Fr. Wildiers: *Bijdrage tot de geschiedenis van de Economische Bewustwording in Vlaanderen. Veertig jaar Vlaams Economisch Verbond*, Antwerpen, 1967.

24. Cfr. *Parlementaire Handelingen*. Kamer, 1922-23, p. 77-79.

de Eerste Wereldoorlog. Het zal echter na de oorlog opnieuw door de bewuste Vlamingen worden opgenomen en na een lange strijd het pleit ook winnen.

3. *Vlaanderens strijd voor taalhomogeniteit en kulturele autonomie*

De oude leuze „In Vlaanderen Vlaams”, die in feite de overwinning van het territorialiteitsbeginsel postuleert, werd pas geleidelijk in de werkelijkheid omgezet na de Eerste Wereldoorlog en maakt nog steeds het voorwerp uit van Vlaanderens kultuurstrijd. Het is geen louter toeval dat deze strijd voor een algehele taal- en kultuurintegriteit slechts voor goed een aanvang nam, nadat de Vlaamse meerderheid in België door de invoering van het algemeen enkelvoudig stemrecht eindelijk ook een werkelijkheid werd.

Onmiddellijk na de Eerste Wereldoorlog werd elk Vlaams initiatief wel tijdelijk lamgelegd, omdat te pas en te onpas, ook tegenover loyale minimalistische Vlamingen, het scheldwoord „flaminboche” naar het hoofd werd geslingerd, als zij maar even aan 's konings belofte van 22 november 1918 in verband met de vernederlandsing van de Gentse Rijksuniversiteit herinnerden. De Vlaamse interpellatie van de drie Vans – Vande Vyvere, Van de Perre en Van Cauwelaert – in mei 1919 legt nu nog een duidelijke getuigenis af van de anti-Vlaamse atmosfeer van de onmiddellijke na-oorlog ²².

Dit alles kon echter niet beletten dat na enig verloop van tijd het Vlaamse kultuurleven terug op dreef kwam. De „Vlaamse Wetenschappelijke Congressen”, die reeds een soliede vooroorlogse traditie bezaten, hernamen voor het eerst te Gent van 18 tot 20 september 1920 en kenden nu voortaan elk jaar een groeiend succes. Op de vierde na-oorlogse „Wetenschappelijke Congressen”, die te Antwerpen van 5 tot 13 augustus 1923 plaatsvonden, werd voor de eerste maal ook een „Congres voor Economische Wetenschappen” ingeschakeld. Hier rijpte de gedachte voor de stichting van een „Vlaams Economisch Verbond”, dat de traditie van het verdwenen vooroorlogs „Vlaams Handelsverbond” op heel wat krachtiger wijze zou voortzetten. Het V.E.V., dat te Gent op 11 april 1926 gesticht werd onder het voorzitterschap van de

22. Deze drie redevoeringen werden samen met een „Oproep tot de Vlamingen” door F. Van Cauwelaert en een „Ordewoord” door Dr. Van de Perre afzonderlijk gepubliceerd onder de titel: *De Vlaamse Interpellatie, 14/15-21/22 mei 1919*, Brussel, N.V. De Standaard, 1919.

Vlaamse industrieel Lieven Gevaert, stelde zich tot doel: „het bevorderen der Vlaamsche economische belangen, alsmede het uitbreiden van het gebruik van de Nederlandsche taal in het zakenleven”. Niet alleen de vernederlandsing van de publieke sector, maar ook deze van het private bedrijfsleven in Vlaanderen zouden nagestreefd worden om aldus een echte taal- en cultuurhomogeniteit in Vlaanderen tot stand te brengen. Het was een zware opdracht, die tot op de huidige dag nog niet volledig werd verwezenlijkt ²³.

De vernederlandsing van het hoger onderwijs in Vlaanderen, inzonderheid van de rijksuniversiteit te Gent, heeft zeer zware inspanningen gevraagd, omdat zij de privileges van de Franstalige bourgeois-minderheid in Vlaanderen aantastte. Paul Hymans, de Brusselse verdediger van deze Franstalige minderheid in Vlaanderen, heeft tijdens de debatten rond de Nolf-Universiteit in 1922-1923, de vernederlandsing van Gent niet alleen „un acte de vandalisme scientifique” genoemd, maar ook een aanslag op de „vrijheid”. Immers, de Vlaamse elite – zo zegt hij – die haar hogere studies in het Frans zal willen vervolgen, zou voortaan verplicht worden zich te verplaatsen naar een andere universiteitsstad. De Brusselse woordvoerder vond het blijkbaar een schending van de vrijheid dat de ontwortelde Vlaming uit Gent zich voortaan 50 km. zou moeten verplaatsen om te Leuven, Brussel of Luik zijn studies in het Frans verder te zetten. Het kwam bij hem niet op dat de Vlaming al sedert een eeuw helemaal in de onmogelijkheid verkeerde om hogere studies in zijn eigen moedertaal te ondernemen; dit had blijkbaar met „vrijheidsschending” geen uitstaans ²⁴.

Het is U bekend dat als resultaat van lange parlementaire besprekingen door de wet van 31 juli 1923 de tweetalige zg. Nolf-universiteit of Nolf-barak uit de bus kwam, die gelukkig 7 jaar later, door de wet van 5 april 1930 geleidelijk totaal vernederlandsd werd.

Het territorialiteitsprincipe in het lager en middelbaar onderwijs zegevierde definitief door de wet van 14 juli 1932, doch deze wet was niet toepasselijk op het hoger onderwijs, zodat te Leuven en Antwerpen Franstalige instellingen voor hoger onderwijs tot na de Tweede Wereldoorlog hebben kunnen standhouden.

23. Cfr. Th. Luyckx-M. Lamberty-Fr. Wildiers: *Bijdrage tot de geschiedenis van de Economische Bewustwording in Vlaanderen. Veertig jaar Vlaams Economisch Verbond*, Antwerpen, 1967.

24. Cfr. *Parlementaire Handelingen*. Kamer, 1922-23, p. 77-79.

Aan de doorvoering van het territorialiteitsbeginsel inzake bestuur en gerecht in Vlaanderen zijn wrange herinneringen verbonden, omdat deze taalwetten telkens gepaard gingen met het verlies van Vlaams grondgebied in de omgeving van Brussel en aan de taalgrens. De wet van 31 juli 1921 op het taalgebruik in bestuurszaken omschreef voor het eerst het Vlaamse grondgebied, waar de bestuurstaal het Nederlands zou zijn, maar zij vergrootte tevens Brussel-stad met drie overwegend Vlaamse gemeenten – Laken, Haren en Neder-over-Heembeek – en lijfde nog twee Vlaamse gemeenten in bij de tweetalige Brusselse agglomeratie. Deze wet, evenals de wet van 28 juni 1932 op het taalgebruik in de administratie, maakten het mogelijk dat steeds nieuw Vlaams grondgebied op basis van de 10-jaarlijkse talentellingen zou verloren gaan. Hiermede werd reeds een nieuw begin gemaakt in 1935. Voor de aanvaarding van het territorialiteitsprincipe in gerechtszaken, dat door de wet van 15 juni 1935 principieel werd erkend, had Vlaanderen bij voorbaat moeten toegeven dat nog drie Vlaamse randgemeenten van Brussel, nl. Evere, Ganshoren en Sint-Agatha-Berchem voor het taalgebruik in gerechtszaken zouden overgeheveld worden naar de tweetalige Brusselse agglomeratie.

De overwinning van het territorialiteitsprincipe, dat de taal- en kultuurhomogeniteit van Vlaanderen moest verzekeren, ging gepaard met de oprichting van belangrijke kultuurorganismen. Bij Kon. Besluit van 16 maart 1938 kreeg Vlaanderen eindelijk zijn „Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België” en bij Kon. Besluit van 7 november 1938 werd ook onze „Koninklijke Vlaamse Academie voor Geneeskunde” opgericht. Zij hebben o.m. door hun jaarlijkse prijsvragen bij heel wat jonge Vlamingen wetenschappelijke roepingen gewekt. In dit zelfde jaar 1938 behaalde Corneel Heymans, professor aan de vernederlandse Gentse Rijksuniversiteit, de Nobelprijs voor Geneeskunde. Hij was de eerste Vlaming en de tweede Belg, die een dergelijke hoge onderscheiding te beurt viel. In de twee wetenschappelijke fondsen, die na de Eerste Wereldoorlog tot stand waren gekomen, nl. de Universitaire Stichting (1920) en het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek (1928) kon Vlaanderen de zijn toekomstige plaats slechts geleidelijk, na de vernederlandsing van zijn hoger onderwijs, veroveren. Hier hebben wij dan ook een grote achterstand gekend, die pas na de Tweede Wereldoorlog min of meer zal worden ingelopen. Als een zeer belangrijk Vlaams cultureel initiatief van tussen de twee wereldoorlogen mag hier ook herinnerd worden aan de oprichting te Antwerpen van het „Museum van de Vlaamse Letterkunde”,

dat op 5 november 1933 door burgemeester Camille Huysmans werd geopend en in 1945 de ruimere benaming ontving van „Museum van het Vlaams Cultuurleven”. Het groeide uit tot een zeer belangrijke bewaarplaats van het Vlaams cultuurpatrimonium.

Reeds vóór de Tweede Wereldoorlog had Vlaanderen ook reeds een heel stuk weg afgelegd in de richting van zijn culturele autonomie. Het officiële „Studiecentrum voor de Hervorming van de Staat” kwam in 1936 reeds tot volgend besluit: „Aangezien wij twee gemeenschappen hebben, die, op enkele essentiële punten, eigen behoeften en verzuchtingen aan de dag leggen, dient de Staat zich aan deze dualiteit aan te passen. Hij heeft niet alleen te waken over de vrijwaring der gemeenschappelijke belangen van de gehele bevolking, maar moet met dezelfde liefde de volledige ontluijing van iedere gemeenschap behartigen”. Als eerste stap naar deze culturele autonomie werden bij Kon. Besluit van 7 februari 1938 twee kultuurraden opgericht – een Nederlandse en een Franse – die voor de twee taalgemeenschappen voorstellen zouden doen en adviezen verstrekken over alle vraagstukken betreffende het culturele leven van de beide volksgemeenschappen in België.

De Vlaamse kultuurstrijd kende na de Tweede Wereldoorlog, evenals na de Eerste, een korte periode van stagnatie, doch het Vlaams bewustzijn werd opnieuw wakker geschud door de resultaten van de talentelling van 1947, die leidde tot een nieuw verlies van Vlaams grondgebied. Geleidelijk heeft Vlaanderen zich opnieuw georganiseerd²⁵: in 1946 kwam het Vermeylenfonds tot stand, dat, vooral inzake de Brusselse taaltoestanden, een vruchtbare samenwerking met de twee bestaande kultuurfondsen – het Willemsfonds en het Davidsfonds – tot stand bracht. In februari 1948 ontstond in hun schoot een „Algemeen Vlaams Comité”, dat zeer vruchtbaar heeft gewerkt. Op 18-19 december 1949 werd te Brussel het „Algemeen Vlaams Congres” gehouden, dat boven de partijtegenstellingen heen Vlaanderens toenmalige situatie besprak. In 1952 kwam de „Economische Raad voor Vlaanderen” tot stand, een overkoepelend orgaan voor overleg en actie ter verdediging van Vlaanderens economische belangen.

Toen op basis van de niet-wetenschappelijk uitgevoerde talentelling van 1947 door de wet van 2 juli 1954 o.m. de drie gemeen-

25. Het dynamiteren van het Vlaamse IJzermonument in de nacht van 15 op 16 maart 1946 heeft zonder twijfel ook vele Vlamingen tot nieuwe actie aangespoord. De oude flamingant en kamervoorzitter Frans Van Cauwelaert nam persoonlijk deel aan de jeugdbedeftaart tot eerherstel, die op 28 april 1946 werd georganiseerd.

ten Evere, Ganshoren en Sint-Agatha-Berchem volledig naar de tweetalige Brusselse agglomeratie werden overgeheveld, werd onder de stuwning van de drie kultuurfondsen, van het „Vlaams Comité voor Brussel en Taalgrens” en van de in 1959 opgerichte „Kultuurraad voor Vlaanderen”²⁶ een gemeenschappelijk Vlaams verzet geboren tegen de talentelling, die op basis van de wet van 1932 steeds nieuwe gebiedsroof wettelijk mogelijk maakte. De nieuwe talentelling, die op 1 januari 1960 zou plaatsgrijpen, werd onmogelijk gemaakt doordat meer dan 300 Vlaamse gemeentebesturen, waaronder ook de grote Vlaamse steden, de tellingsformulieren weigerden uit te delen aan de bevolking. Ingevolge deze solidaire Vlaamse boycott verdween de talentelling voor goed uit onze wetgeving (Wet van 24 juli 1961). Nog met meer aandrang dan in de jaren 1930²⁷ werd nu de definitieve afbakening van de taalgrens en van de tweetalige Brusselse agglomeratie geëist en ook wettelijk bekomen, doch andermaal mits grote toegevingen. Door de wet van 8 november 1962 zag Vlaanderen af van de streek van Komen en Moeskroen en mocht Limburg de kleine Voerstreek inlijven. De Wet van 2 augustus 1963 op het gebruik der talen in bestuurszaken, die de Brusselse agglomeratie afgrenst, legde nog aan zes nieuwe Vlaamse randgemeenten van Brussel taalfaciliteiten op voor de Franstalige inwijkelingen. U weet dat deze zg. „laatste” toegevingen vanwege Vlaanderen de Brusselse landhonger ten overstaan van Vlaamse gemeenten niet bevredigden. Te Brussel en omgeving, het traditionele massagraf der Vlamingen, ligt dan ook het huidig knelpunt van de Vlaamse taal- en cultuurstrijd.

Tegenover het Franse taalexpansionisme van Brussel, dat Vlaanderen territorium voortdurend aanvreet, bestaan gelukkig ook belangrijke winstpunten in onze cultuurstrijd. Vlaanderen zelf, abstractie gemaakt van de Brusselse olievlek, werd geleidelijk een homogene Nederlandssprekende cultuurgemeenschap, waarin de Franstalige kleine minderheid geen echte bedreiging meer vormt ;

26. De „Kultuurraad voor Vlaanderen” werd opgericht op 17 april 1959 onder de auspiciën van de bestendige deputaties van de provincies Antwerpen, Brabant, Limburg, Oost-Vlaanderen en West-Vlaanderen. Het is een Vereniging zonder Winstoogmerk en ontstond dus niet, zoals in 1938, op regeringsinitiatief.

27. In het zg. „Compromis des Belges”, gesloten op 16 maart 1929 tussen de Vlaming Camille Huysmans en de Waal Jules Destrée, was reeds de afbakening van de taalgrens voorzien. De resoluties van de Bijzondere Taalcommissie, die ingevolge dit „compromis” tot stand kwam, stelden als „algemeen beginsel” voorop : „Het Frans is de taal van Wallonië. Het Nederlands de taal van Vlaanderen. Tot toepassing van dit algemeen beginsel stelt de Commissie de volgende maatregelen voor : vooraf de taalgrens wettelijk vaststellen...”.

anderzijds heeft Vlaanderen op economisch vlak de wind in de zeilen.

De laatste hindernissen op de weg naar de uitbouw van Vlaanderen tot een homogene nederlandstalige gemeenschap waren tot voor een paar jaren het bestaan van bepaalde Franstalige instellingen voor hoger onderwijs en de nog onvoldoende vernederlandsing van het bedrijfsleven in Vlaanderen²⁸. Zoals wij boven zegden, ontsnapten de Franstalige instellingen voor hoger onderwijs in Vlaanderen aan de toepassing van de wet van 14 juli 1932, die alleen voor het lager en het middelbaar onderwijs het territorialiteitsprincipe huldigde. De opheffing van de Franstalige afdelingen van de Sint-Ignatiushandelshogeschool en van de Rijks-handelshogeschool te Antwerpen verliep zonder grote strubbelingen, doch de overheveling van de Franstalige afdeling van de Leuvense Universiteit naar Wallonië vulde een bewogen bladzijde in de strijd voor het behoud van de kulturele gaafheid van Vlaams Brabant²⁹.

Dat de na-oorlogse economische evolutie, die op nieuwe energiebronnen steunt, in het voordeel speelt van het Vlaamse landsgedeelte, wordt met de dag duidelijker. Het economisch zwaartepunt, dat in de 19e eeuw in Wallonië lag, verhuist in onze eeuw onafwendbaar naar Vlaanderen. Het aan de zee grenzende Vlaanderen met zijn machtige economische groeipool Antwerpen heeft de wind in de zeilen. Deze materiële welvaart laat in de laatste jaren zeer duidelijk zijn gevolgen gevoelen op het hele geestelijke en kulturele leven. Slechts nu wordt op een aantal gebieden, zoals onze deelname aan het hoger onderwijs en aan onze vertegenwoordiging in de diplomatieke diensten, de Vlaamse achterstand definitief ingelopen.

In het hoger onderwijs, waar de Vlamingen in 1930 van het nulpunt moesten vertrekken, is de deelname van de Vlaamse studenten in de laatste tien jaren gestegen van 42,10 % in 1960-61 tot 49,94 % in 1969-1970. Het is te verwachten dat het aantal Vlaamse studenten in de volgende jaren geleidelijk dit der Frans-taligen zal overtreffen en, zoals billijk is, een verhouding zal bereiken, die overeenstemt met de bevolkingsgroepen (ca. 58 % voor Vlaanderen en ca. 42 % voor de Franssprekenden).

28. In dit verband mogen de initiatieven van het V.E.V. met zijn „Studiecentrum voor de Vernederlandsing van het Bedrijfsleven” toegejuicht worden.

29. Cfr. M. Van Haegendoren : *De ziekte aan de Dijle*, Lier, 1966 ; R. Derine : *Strijd om Leuven*, Utrecht, 1967.

Taalverhoudingen in het Hoger Onderwijs (1960-1970) ³⁰
(Belgische studenten)

Jaar	Nederlandstaligen		Franstaligen		Totaal
	Aantal	%	Aantal	%	
1960-61	12.043	42,10	16.566	57,90	28.609
1961-62	13.098	43,19	17.227	56,81	30.325
1962-63	14.521	44,53	18.086	55,46	32.607
1963-64	16.004	45,64	19.063	54,36	35.067
1964-65	17.889	46,16	20.866	53,84	38.755
1965-66	20.394	46,30	23.657	53,70	44.051
1966-67	22.955	47,49	25.382	52,51	48.337
1967-68	25.489	47,96	27.661	52,04	53.150
1968-69	28.308	48,84	29.663	51,16	57.971
1969-70	31.151	49,94	31.226	50,06	62.377

Wat de Vlaamse aanwezigheid in de Belgische diplomatieke vertegenwoordiging betreft, mag eraan herinnerd worden dat tot in 1937 alleen Franstalige toegangsexamens werden uitgeschreven en dat in 1960 de diplomatieke vertegenwoordiging van België in het buitenland nog uit 207 Franstaligen en slechts 97 Nederlandstaligen bestond. Sedert de wetten-Fayat van april 1962, betreffende de instelling van taalrollen en de uitzonderlijke werving van Vlaamse diplomaten, werd de toestand geleidelijk verbeterd en gaan wij naar een evenwicht in deze belangrijke sector, die traditioneel voor een Franstalige elite was voorbehouden en aan België in het buitenland een uitsluitend Franstalig aangezicht schonk ³¹.

De laatste faze in de Vlaamse kultuurstrijd is nu gericht op de uitbouw van een werkelijke „kulturele autonomie”, die reeds vóór de Tweede Wereldoorlog in het verschiet lag en die wellicht een vaste gestalte zal krijgen door onze derde grondwetsherziening. De realisatie van Vlaanderens taal- en kultuurintegriteit op basis van het territorialiteitsbeginsel was mogelijk in het kader van de bestaande Belgische grondwet, waarvan artikel 23 het gebruik der talen „vrij” noemt en de taalregeling in openbare aangelegenheden

30. Deze statistieken werden overgenomen uit de jaarverslagen (1960-1970) van de *Universitaire Stichting. Dienst voor Hogeschoolstatistiek*. Alleen de Belgische studenten werden in rekening gebracht en niet de buitenlandse studenten, die voor het grootste deel in België hun hogere studies in het Frans ondernemen.

31. Cfr. E. Van Bogaert: *Het Taalevenwicht in de Belgische Diplomatie*, in: *Liber Amicorum-A. E. De Schryver* (Antwerpen-Utrecht, 1968), pp. 681-690; G. Provoost: *De Belgische Diplomatie: een Vlaamse verworvenheid?*, in: *De Brug*, jr. 13 (1969), pp. 19-43.

overlaat aan de gewone wetgever ³². De uitbouw van de kulturele autonomie der twee volksgemeenschappen in België postuleert echter een grondwetsherziening, die, ingevolge onze moeilijke herzieningsprocedure (art. 131 van de grondwet), tot nogtoe niet tot een goed einde kon worden gebracht ³³. Een ware „kulturele autonomie” moet de bekroning brengen van de Vlaamse kultuurstrijd. Deze zou meteen de kulturele integratie van Vlaanderen en Nederland, die in deze tijd van politieke en economische integratie van West-Europa meer en meer een noodzaak wordt, ook gemakkelijker tot een levende werkelijkheid maken ³⁴.

Tot Besluit

Om een duidelijk idee te vormen van de lange weg, die Vlaanderen in een goede eeuw tijd heeft afgelegd, kan men best bij de evolutie van onze periodieke pers te rade gaan. In 1844-1845 (het jaar waarvoor wij preciese inlichtingen bezitten), verschenen er in België 32 dagbladen, waaronder slechts een enkel Vlaams. Na 11 maanden moest dit enige Vlaamse dagblad echter zijn verschijning wegens geldgebrek stopzetten ³⁵. Een Vlaams dagblad was toen niet leefbaar, want alleen de rijke cijnskiezers konden op een dagblad abonneren en die lazen, ook in Vlaanderen, Franstalige dagbladen. De Vlaamse kranten verschenen alleen maar wekelijks of een paar keer per week en de totale oplage van deze Vlaamse pers bereikte geen 10.000 exemplaren ³⁶. Sedert het einde van de 19e eeuw, toen, samen met de opkomst van de goedkope massapers, ook de Vlaamse massa ingevolge de grondwetsherziening van 1893 politiek mondig werd, kon deze grote achterstand geleidelijk worden ingelopen. Tussen de twee wereldoorlogen bezat

32. Art. 23 luidt: „Het gebruik der in België gesproken talen is vrij; het kan slechts bij de wet geregeld worden en alleen voor de handelingen der openbare overheid en voor de gerechtszaken”. — Cfr. A. Mast: *L'Interprétation de la Constitution*, in: *Rapports belges au VIIIe Congrès international de droit comparé* (Brussel, 1970, pp. 521-553), p. 527.

33. Cfr. L. Tindemans: *Culturele Autonomie*, Brussel, 1969.

34. In het kader van de „Nederlandse Taal- en Letterkundige Congressen”, die reeds tot 1849 opklommen, werd tijdens het 36e Congres, gehouden te Antwerpen in november 1963, het probleem van de Nederlandse culturele integratie grondig behandeld. Cfr. *Handelingen van het 36e Nederlands Congres. De Nederlandse culturele integratie*, Antwerpen, 1, 2, 3 november 1963.

35. Wij denken aan het dagblad *Vlaamsch België*, geredigeerd door Jan De Laet, Domien Sleenckx en J. Van de Velde, dat te Brussel tussen 1 januari en 22 november 1844 verscheen. — Cfr. E. De Bens: *Vlaamsch België. Het eerste vlaamsgezind dagblad*, Gent, 1968.

36. Cfr. Th. Luykx: *De verhouding van de Vlaamse en Franstalige pers in België rond 1845*, in: *Handelingen van de Zuidnederl. Maatschappij voor Taal-, Letterkunde en Geschiedenis*, dl. XXII, 1968, pp. 305-318.

de Vlaamse pers echter nog steeds een gevoelige achterstand: in 1938 werd de Belgische dagbladoplage geschat op 1.660.000, waarvan 941.000 Franstalige en slechts 720.000 Nederlandstalige. Slechts na de Tweede Wereldoorlog haalde de oplage van de Vlaamse pers deze van de Franstalige in en wij mogen zelfs aanvaarden dat de Vlaamse op dit ogenblik de Franstalige heeft voorbijgestreefd³⁷.

De Vlaamse kultuurstrijd, die naar ons oordeel niet te scheiden is van Vlaanderens politieke emancipatiestrijd, is ongetwijfeld niet ten einde. Wij hoeven maar even te denken aan de laatste politieke perikelen rond de grondwettelijke afbakening van het Vlaamse territorium. Als kultuurgemeenschap kunnen wij er ons enkel maar over verheugen dat boven de partijtegenstellingen, die in het verleden de Vlaamse emancipatie zo dikwijls hebben geschaad, er nu een Vlaamse solidariteit tot stand kwam, die kan instaan voor de veiligstelling van het Vlaams territorium, ook rond Brussel.

Het Vlaanderen van 1870 met zijn massa analfabeten en arme drommels is in elk geval niet meer vergelijkbaar met Vlaanderen van 1970. Dat in deze kulturele opgang onze „Maatschappij”, speciaal op het terrein van de geesteswetenschappen, iets heeft kunnen bijdragen, motiveert deze plechtige herdenking van haar oprichting, juist honderd jaar geleden.

37. In dit verband mag onderstreept worden dat het aantal radio- en T.V.-toestellen in Vlaanderen dit van de franstalige luisteraars en kijkers in gevoelige mate overtreft. De huidige wet van 18 mei 1960 realiseerde voor de audiovisuele media een nagenoeg volledige kulturele autonomie voor de beide taalgemeenschappen.